

ISSN 1452-7367
Vol. 10, br. 4. 2011.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
IZDAVAČKI CENTAR - CIDD

**SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA**

**SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION**

4

Beograd, 2011.

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Visokog Stevana 2, Beograd
Izdavački centar CIDD

Za izdavača
Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik
Doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor
Prof. dr Milica Gligorović Prof. dr Svetlana Slavnić
Prof. dr Nadica Jovanović Simić Prof. dr Danijela Ilić Stošović
Prof. dr Vesna Žunić Pavlović Mr Slobodanka Antić

Međunarodni uređivački odbor
Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Univerzitet u Sofiji "St. Kliment Ohridsky", Bu-
garska, Prof. dr Igor Leonidovič Trunov, Akademik Ruske akademije prirodnih
nauka, Rusija, Prof. dr Zora Jačova, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodije“ Skoplje, Ma-
kedonija, Prof. dr Viviana Langher, Univerzitet „La Sapienza“, Rim, Italija, Prof, dr
Tina Runjić, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska,
Dr Ingrid Žolgar Jerković, Univerzitet u Ljubljani, Slovenija,
Prof. dr Vassilis Argyropoulos, Univerzitet u Tesaliji, Grčka

Jezička redakcija teksta
Mr Maja Ivanović

Prevodilac za engleski jezik
Maja Ivančević Otanjac

Sekretar redakcije
Sanja Ćirić

Tiraž
200

Štampa
„Planeta print“, Beograd

ISSN 1452-7367

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Od 2010. godine u finansiranju časopisa učestvuje Ministarstvo za prosvete nauke Republike Srbije.

Beograd, Visokog Stevana 2, tel. 2920 451,
E-mail: casopis@fasper.bg.ac.rs

Publisher:

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, Belgrade
Publishing Center CIDD

For the Publisher

Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editor-in-Chief

Doc. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board

Prof. Milica Gligorović, PhD Prof. dr Svetlana Slavnić, PhD
Prof. Nadica Jovanović Simić, PhD Prof. dr Danijela Ilić Stošović, PhD
Prof. Vesna Žunić Pavlović, PhD Slobodanka Antić, MA

International Editorial Board

Doc. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridsky", Bulgaria, Prof. Igor Leonidovič Trunov, PhD, Academician of the Russian Academy of Natural Sciences, Russia, Prof. Zora Jačova, PhD, University „St. Cyril and Methodius“, Macedonia, Prof. Viviana Langher, PhD, University „La Sapienza“, Roma, Italy, Prof. Tina Runjić, PhD, University of Zagreb, Croatia, Ingrid Žolgar Jerković, PhD, University of Ljubljana, Slovenia, Dr Vassilis Argyropoulos, PhD, University of Thessaly, Department of Special Education, Greece

Serbian Proofreading

Maja Ivanović, MA

Translation into English

Maja Ivančević Otanjac

Secretary

Sanja Ćirić

Number of copies:

200

Printed by:

„Planeta print“, Beograd

ISSN 1452-7367

Published four times a year. Financial support since 2010:
Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia

Belgrade, Visokog Stevana 2, tel.+381 11 2920 451,
E-mail: casopis@fasper.bg.ac.rs

Marina KOVAČEVIĆ-LEPOJEVIĆ¹
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

POJAM I KARAKTERISTIKE INTERNET - ZAVISNOSTI

Sredinom devedesetih godina 20. veka dolazi do uvođenja pojma internet-zavisnosti koji je prvobitno dat od strane američke autorke Kimberli Jang (Kimberly Young). Međutim, do prepoznavanja ponašanja koje danas nazivamo internet-zavisnošću uz pojavu nekoliko različitih gledišta autora na mehanizme njenog nastanka i održavanja, dolazi već nekoliko decenija ranije. Pojava internet-zavisnosti je bila opisivana putem različitih pojmova poput opsesivno-kompulsivnog poremećaja, problematične, patološke upotrebe interneta i slično. Naučna i stručna javnost je i danas podeljena u vezi sa priznavanjem pojma internet-zavisnosti i njegovim razgraničenjem u odnosu na druge, usko srodne pojave poput zloupotrebe interneta, prekomerne upotrebe interneta i drugo.

Cilj ovog rada je da se na osnovu pregleda i analize dostupne literature sagledaju aktuelne terminološke, pojmovne i dijagnostičke protivrečnosti koje prate proučavanje pojave internet-zavisnosti. Posebno, biće predstavljena jedna od najpopularnijih tipologija internet-zavisnosti autorke Kimberli Jang koja je za ovu priliku prilagođena, imajući u vidu kasnija zapažanja i empirijske podatke drugih istraživača. Izdvajaju se pojedinačni tipovi internet-zavisnosti – zavisnost od sajber seksa; zavisnost od socijalnog umrežavanja; zavisnost od onlajn kockanja, kupovine i igranja igrice; prezasićenost informacijama i zavisnost od informaciono-komunikacionih tehnologija (komputera i mobilnih telefona). Na kraju, a na osnovu rezultata relevantnih istraživanja internet-zavisnosti izneće se podaci o zastupljenosti i karak-

1 E-mail: marina.lepojevic@gmail.com

teristikama internet-zavisnosti i profilu internet-zavisnika u svetu i kod nas.

Ključne reči: *internet-zavisnost, pojam, tipologija, prevalencija, karakteristike.*

UVOD

Ubrzan tehnološki napredak uslovljava konstantan razvoj i popularizaciju interneta i njegovih funkcija. Na početku, internet je bio u funkciji globalne svetske enciklopedije, popularnog transmissionog sredstava, moderne igracke za zabavu korisnika i drugo. Danas, vode se mnoge polemike o mogućnostima i ograničenjima interneta. Najveće polemike u javnosti izazvao je nagli napredak funkcije interaktivnosti interneta devedesetih godina 20. veka. Upravo ta mogućnost produkcije svojevrstne alternacije fizičkom prostoru, prednosti i nedostaci sasvim jedinstvene dekontekstualizacije, mogućnosti koje se nude u domenu samoprezentacije, posledice međusobne interakcije ljudi na internetu uslovile su potrebu za traženjem odgovora na pitanja o mogućoj štetnosti upotrebe interneta. Korisnici su suočeni sa velikim mogućnostima za prilagođavanje datog globalnog prostora svojim potrebama, željama i htenjima. Sa druge strane, čini se da internet-regulativa zaostaje u odnosu na razvoj tehnologije i odnos korisnika u vezi sa tim.

Podaci koji ukazuju na konstantan porast dostupnosti interneta i tehnologija uopšte, podržavaju tezu o internetu kao novoj globalnoj stvarnosti i neophodnosti da joj se prilagođavamo. Prema poslednjim podacima, trećina svetske populacije, preciznije 2.095.006.005 stanovnika danas koristi internet, pri čemu 476.213.935, odnosno 58,3% čine Evropljani. Internet u Evropi najčešće koriste građani Nemačke, Rusije, Velike Britanije, Francuske, Turske, dok se Srbija uz BiH, Crnu Goru, Albaniju, Rumuniju i Kipar, nalazi pri dnu lestvice. Građani Srbije u 56,2% koriste internet, dok su u 39,2% korisnici socijalne mreže fejsbuk. Broj internet korisnika u Srbiji je tri puta porastao u odnosu na 2006. kada je u Srbiji bilo 1.400.000 korisnika (IWS, 2011). Iako je internet u Srbiji ljudima mnogo manje dostupan u odnosu na razvije-

ne zemlje sveta, rezultati istraživanja u domaćem kontekstu ukazuju na neke univerzalne prednosti i nedostatke upotrebe interneta.

Od druge polovine devedesetih godina pa do danas, istraživači se bave ispitivanjem uticaja interneta na socijalne odnose, životne navike i ličnost korisnika. Internet je predstavljan kao važan za učvršćivanje postojećih stabilnih socijalnih veza, pojačavanje socijalnih aktivnosti, formiranje identiteta, razvoj ličnosti i slično. Sa druge strane, otkrivanje je za razvoj površnih, slabih odnosa sa poznanicima (umesto do tada negovanih stabilnih, čvrstih veza sa rođacima, prijateljima), za socijalnu izolaciju, usamljenost, depresiju, prestupničko ponašanje i drugo. Na rani skepticizam prema pozitivnom uticaju interneta na socijalne odnose uticale su dve univerzitetske studije: Carnegie Mellon (Kraut et al, 1998) i Stanford (Nie, Erbring, 2002). Tim putem javnosti je predočeno da internet ne samo da ne podstiče društvenost, već ima negativne efekte, pri čemu je takva pojava nazvana internet-paradoks (Kraut et al, 1998), dok se i vreme koje ljudi provode čitajući novine, gledajući TV, kupujući, vozeći pod uticajem interneta smanjuje, a broj radnih sati kod kuće i na poslu povećava (Nie, Erbring, 2002). Rezultati studija uvaženih institucija su kasnije stalno opovrgavani, uključujući i same autore studija u svojim kasnijim radovima (Kraut et al, 2002).

Čini se da je i poslednjem ludisti postalo jasno da je internet nezaobilani deo svakodnevnih rutinskih, poslovnih i privatnih aktivnosti ljudi širom sveta i da bi svaki tehnološki i internet-skepticizam bilo lako opovrgnuti. Ipak, nameću se pitanja o najrazličitijim problemima koji proizlaze iz upotrebe interneta, a odražavaju se na fizičko i psihičko zdravlje ljudi poput pojma internet-zavisnosti koji je u poslednje dve decenije znatno okupirao javnost. Šta je to internet zavisnost? Da li se može biti „zavistan“ od interneta? Koji su kriterijumi za utvrđivanje internet-zavisnosti? Koji su oblici zavisnosti od interneta? Kolika je učestalost internet-zavisnika u populaciji korisnika interneta? Profil zavisnika?

POJAM INTERNET- ZAVISNOSTI

U naučnim krugovima vode se rasprave o prikladnoj definiciji ponašanja koje odražava negativnu, prekomernu, nefunkcionalnu, problematičnu, kompulsivnu upotrebu interneta, internetomaniju ili internet-zavisnost. Najzastupljenija terminološka određenja su: zavisnost od interneta (*Internet addiction*), kompulsivna upotreba interneta (*Compulsive Internet use*), zloupotreba interneta (*Internet misuse*), patološka upotreba interneta (*Pathological Internet use*), prekomerna upotreba interneta (*Internet over-use*) i drugo. Autori (Bai et al, 2001; Young, 1998) koji daju prednost terminu internet zavisnosti akcenat stavljaju na posledice koje upotreba interneta po korisnika ima na zdravstvenom, porodičnom planu, planu akademskog i profesionalnog razvoja. Dok internet zavisnost predstavlja impulsivnu težnju za upotrebom interneta, praćenu gubitkom kontrole, preokupiranošću i kontinuiranom upotrebom bez obzira na ispoljene posledice u poremećaju ponašanja, internet-zloupotreba predstavlja blaži oblik gde osoba pored svoje preokupiranosti može imati kontrolu nad svojim ponašanjem, postavljati granice i regulisati upotrebu interneta (Young, 2004). Prema Dejvisu (Davis, 2001), internet- zavisnost upućuje na psihološku zavisnost na relaciji osoba – stimulus (najčešće neka supstanca) i da se zato zloupotreba interneta u tom smislu ne uvršćuje pod zavisnost, slično kockanju za koje se opravdano koristi izraz patološko kockanje. Međutim, termin patološka upotreba interneta je širi od internet-zavisnosti i može obuhvatiti i pojave poput sajber proganjanja, krađe identiteta i drugo. Kompulsivna upotreba interneta predstavlja neku vrstu bihejvioralne zavisnosti (Yellowlees, Marks, 2007:1450), sa sličnim manifestacijama kao kod kockanja, kupovine, ishrane i drugo. Autori smatraju da treba imati u vidu da ono što u ovom slučaju stimuliše nemogućnost kontrole impulsa jeste zapravo neki sadržaj na internetu (kockanje, interaktivne igrice, četovanje), a ne sama dostupnost interneta. Bitno je naglasiti da kompulsivna upotreba interneta može i ne mora voditi procesu zavisnosti (Greenfield, 1999). Postavlja se pitanje opravdanosti upotrebe termina prekomerne upotrebe interneta, jer to što neko fizički provodi određen broj sati na internetu automatski ne znači da ona ostavlja posledice po korisni-

ka. No, prema rečima Konstanc Holden (Holden, 2001) izvesno je da osim zavisnosti od supstance, može postojati i zavisnost o određenim radnjama, jer što se mozga tiče nagrada je nagrada, bilo da potiče od supstance ili od nekog iskustva (aktivnosti).

Izučavanje pojma internet zavisnosti vezuje se za rad profesorke Fakulteta za biznis i menadžment St. Bonaventure univerziteta, Kimberli Jang (Young, 1996), koja je ukazala na postojanje problema internet-zavisnosti, obrasce upotrebe interneta kod zavisnika, posledice problematične upotrebe interneta i moguće puteve adekvatnog tretiranja problema. Jangova je nastojala da pruži odgovor na pitanje kako neko može postati zavistan od tehnološkog oruđa, nalazeći da internet-korisnici postaju zavisni od osećaja i doživljaja koje dobijaju koristeći računar i internet. Korisnici ne postaju zavisni od interneta po sebi, već od određenih aktivnosti koje tim putem obavljaju. U prvoj studiji Kimberli Jang učestvovalo je 396 osoba (157 muškaraca i 239 žena) koje su kategorisane kao internet-zavisnici prosečnog uzrasta za muškarce 29 i 43 godine za žene i 100 učesnika (64 muškarca i 36 žena) u kontrolnoj grupi od kojih je prosečni uzrast za muškarce bio 25, a za žene 28 godina. Istraživanje je pokazalo da su internet-zavisnici bili relativni početnici kada je upotreba interneta u pitanju, pri čemu su oko osam puta više sati nedeljno provodili na internetu u odnosu na kontrolnu grupu. Zavisnici su koristili pretežno interaktivne aplikacije, što je potvrđeno i u kasnijim istraživanjima (Young, 2000, 2007). Rezultati su pokazali da su zavisnici trpeli posledice na planu socijalnih odnosa, obavljanja posla, usvajanja akademskih veština i finansijske i fizičke (zdravstvene) posledice. Interesantan je podatak da bez obzira na ispoljene negativne posledice, 54% osoba iz grupe zavisnika nije želelo da prestane sa upotrebom interneta, odnosno smanji broj časova koje provodi na internetu. Ovaj rezultat bi se možda mogao objasniti time da, za razliku od zavisnosti od droge, alkohola, kockanja i drugo, internet ima i mnogobrojne prednosti, kao na primer unapređivanje akademskih sposobnosti, obavljanje poslovnih

transakcija, razvoj kreativnosti, komuniciranje sa kolegama i saradnicima i drugo (Katz, Rice, 2002).

Jangova je služeći se kriterijumima Četvrtog izdanja Dijagnostičkog i statističkog manuelnog priručnika DSM-IV za patološko kockanje (koje se smatralo najslabijim pojavom internet zavisnosti), razvila test za otkrivanje internet-zavisnosti (*IAT – Internet Addiction Test*)². Prema tome, da bi se neka osoba nazvala internet-zavisnikom potrebno je da ispuni pet ili više od osam navedenih kriterijuma u trajanju od šest meseci (Young, 2004):

- okupiranost objektom zavisnosti;
- tolerancija na upotrebu interneta (smanjeno zadovoljstvo vremenom koje se obično provodi na internetu, potreba za stalnim povećanjem vremena na internetu);
- pojava simptoma apstinencijalne krize pri pokušaju smanjenja upotrebe ili pri lišavanju interneta (anksioznost, depresija, razdražljivost);
- nemogućnost kontrole nad upotrebom interneta (neuspeli pokušaji da se smanji vreme ili prekine upotreba interneta);
- na internetu se ostaje duže ili mu se pristupa češće nego što je planirano;
- pojava problema u socijalnim odnosima, u školi, na poslu, usled upotrebe interneta;
- skrivanje realnog vremena koje se provodi na internetu (obmanjuju se porodica, kolege, terapeut); i
- percipiranje interneta kao načina da se pobegne od problema (anksioznost, tuga, krivica i slično).

Treba istaći da dva preostala kriterijuma data za patološko kockanje nisu mogla biti primenjena jer objektivno nisu mogla biti adaptirana na problem internet-zavisnosti (Young, 1996). Reč je o kriterijumima koji se odnose na oslanjanje kockara na druge da bi obezbedili novac za kockanje i kompeticija sa sopstvenim gubicima (APA, 1994:671).

2 Internet Addiction Test (IAT) by Dr. Kimberly Young, <http://www.internetoveruse.com/wp-content/uploads/Internet-Addiction-Test.pdf>

TIPOLOGIJA INTERNET-ZAVISNOSTI

Prema Suleru (Suler, 1999, prema Hinić i drugi, 2008) postoje generalni i specifični tip internet-zavisnika. Naime, ukoliko su korisnici zavisni od neke specifične aplikacije ili funkcije interneta, kao na primer kupovina preko interneta, kockanje preko interneta, sajber seks i pornografija, svrstavamo ih u specifični tip zavisnosti, pri čemu najčešće njihova patologija nije uslovljena internetom. Generalni tip zavisnosti, gde je osoba zavisna od interneta po sebi, prekomerno ga upotrebljava, bavi se različitim aktivnostima na mreži i ima nezauzastavljivu potrebu da to i dalje radi, je znatno ređa pojava među korisnicima. Hinić i saradnici (2008) ga u tipologiji internet-zavisnosti prepoznaju kao mešoviti tip.

Jedna od najpopularnijih i najuticajnijih tipologija internet-zavisnosti nastala je na osnovu rezultata studije u kojoj je učestvovalo 35 kliničkih psihologa, sa prosečnim radnim stažom od 14 godina, a koji su bili zamoljeni da odgovore na pitanja o karakteristikama internet-zavisnosti i osobinama internet-zavisnika sa kojima su se suočavali u svojoj praksi, kao i o vezi internet-zavisnosti sa drugim oblicima zavisnosti (Young, Pistner, O'Mara, Buchanan, 2000). Izdvojen je veliki broj različitih ponašanja i kompulsivnih radnji koje su svrstane u pet tipova internet-zavisnosti:

- Zavisnost od sajber seksa (*Cybersexual addiction*) (Kompulsivna upotreba veb sajtova za sajber seks i sajber pornografiju);
- Zavisnost od sajber seksa predstavlja gledanje, daunloudovanje i razmenu pornografskih sadržaja ili učešće u sobama za sajber seks za odrasle (Young, 2008). Istraživanje (Young, Pistner, O'Mara, Buchanan, 2000) je pokazalo da zavisnici od sajber seksa sa kojima su se terapeuti suočavali u najvećem broju slučajeva nisu pokušavali da kontaktiraju decu i adolescente. Iako su na primer, opsesivno daunloudovali pornografske materijale i drugo, svoju zavisnost uspevali su da održe na nivou seksualne fantazije. Rezultati kasnijih istraživanja (Young, 2005) takođe su podržali uočenu razliku između sajber seksualnih zavisnika i klasičnih seksualnih prestupnika. Naime, sajber pedofili i drugi seksualni prestupnici na internetu seksualne fantazije koristili

su kao način da pobegnu od problema u realnom životu, dok su klasični seksualni prestupnici izražavali potrebu za održavanjem moći i dominacije, osvetu, bes, manipulativno ponašanje i drugo. Ove razlike održale su se i na nivou uspešnosti tretmana seksualnih prestupnika, pri čemu su sajber prestupnici očekivano imali bolje prognoze. Lakše su izražavali kajanje, empatiju sa žrtvama, prihvatili odgovornost za svoje postupke. Jangova je prepoznala zavisničke stilove ponašanja sajber seksualnih prestupnika kroz nekoliko faza: otkrivanje, eksperimentisanje, eskalacija, kompulsija i beznadežnost (Young, 2001, prema Young, 2005).

- Zavisnost od socijalnog umrežavanja (*Social networking addiction*) (Preterana involviranost u socijalne odnose na mreži);
- Iako u originalnoj tipologiji Jangove ovaj oblik zavisnosti nosi naziv zavisnost od sajber druženja (*cyber relationship addiction*), s obzirom na popularnost sajtova za socijalno umrežavanje i aktuelnost zavisnosti s tim u vezi prihvaćen je pojam zavisnosti od socijalnog umrežavanja. Teško da se danas osoba može nazvati zavisnikom od sajber druženja, a da se pritom na umu nemaju virtuelne zajednice održavane posredstvom sajtova za socijalno umrežavanje. S obzirom na masovnost upotrebe sajtova za socijalno umrežavanje (preko milijardu korisnika tri najpopularnija sajta – fejsbuk (750 miliona), tviter (200 miliona) i linkedlna (100 miliona)), ne iznenađuju empirijske potvrde zavisničkih obrazaca ponašanja. Pojava zvisnosti od socijalnih mreža u poslednjih nekoliko godina prepoznata je ne samo u svetskim (Christakis, 2011), već i u istraživanjima na našim prostorima (Bodroža i drugi, 2008), pri čemu autori dele zapažanja o potencijalnoj terapeutskoj vrednosti socijalnog umrežavanja, u domenu uticaja na smanjivanje socijalne anksioznosti. Treba imati u vidu da je interaktivnost uz aplikacije koje proizlaze iz ovako definisane glavne funkcije interneta imala veliki uticaj na ispoljavanje zavisničkih obrazaca ponašanja i pre pojave i razvoja složenih dinamičkih sistema socijalnih mreža kako ih danas vidimo. Sajtovi za socijalno umrežavanje najčešće integrišu većinu do tada popularnih interaktivnih aplikacija koje su izazivale

zavisnost, na četovanje, i-mejl korespondencija i slično. Sajber emotivne veze mogu vrlo loše uticati na interpersonalne odnose osobe u realnom životu, funkcionisanje porodice i pojedinca, izvršavanje radnih obaveza i drugo (Young, Pistner, O'Mara, Buchanan, 2000).

- Net kompulsije (*Net compulsion*) (Zavisnost od kockanja, kupovine i igranja igrice preko interneta i drugo);
- Iako je Jangova izdvojila navedena kompulsivna ponašanja kao posebne oblike internet-zavisnosti koja je u takvoj raspodeli videna kao širi, obuhvatniji pojam od pojedinačnih ponašanja poput internet-kockanja ili kupovine, to nije opšte prihvaćeno mišljenje u naučnoj i stručnoj javnosti. Griffiths (2002, 2003) smatra da je neprihvatljivo svrstavati na primer, kockanje koje se pod uticajem određenih faktora odvija, između ostalog i posredstvom interneta u navodno obuhvatniji pojam internet zavisnosti. U tom slučaju nema klasične zavisnosti od interneta ili neke od njegovih aplikacija po sebi, jer je dato kompulsivno ponašanje (na primer kockanje, kupovina) održivo i bez interneta i ne razlikuje se u odnosu na ponašanje u realnom svetu. Faktori koji su prepoznati kao okidači za popularnost interneta kao sredstva kockanja su: dostupnost, pristupačnost (priuštivost), anonimnost, dezinhibicija, socijalna distanca, učestalost, interaktivnost, simulacija i drugo (Griffiths, 2003). U prvobitno datoj tipologiji igranje onlajn igrice nije zauzimalo posebno mesto u okviru ove grupe ponašanja. Hinić i saradnici (2008) objedinjuju igranje onlajn igrice i onlajn kockanje pojmom *Net gaming* koji prema ovim autorima predstavlja poseban tip internet zavisnosti. Iz ove svojevrsne pojmovne konfuzije pronalaženju izlaza bi svakako doprinela istraživanja koja bi slično istraživanju karakteristika klasičnih i onlajn seksualnih prestupnika mogla doprineti uočavanju sličnosti i razlika (onlajn kockari i klasični kockari; onlajn kupoholičari i klasični kupoholičari i slično).
- Prezasićenost informacijama (*Information overload*) (Opsesivno surfovanje i pretraživanje baza podataka bilo da su u pitanju profesionalni interesi ili se to radi iz zabave);

- Ovaj tip zavisnosti se smatra oblikom zavisnosti koji je specifičan po tome što je lišen interaktivnosti i proizlazi iz funkcije interneta kao velike svetske mreže (baze) podataka.
- Zavisnost od informaciono-komunikacionih tehnologija (*Information communication technology addiction*)
- Iako ovaj tip zavisnosti originalno prema tipologiji Jangove i saradnika (2000) sadrži naziv zavisnost od kompjutera (*computer addiction*), uvažavajući primedbe Hinića i saradnika (2008:765) da je opravdano uzeti u obzir i mogućnost zavisnosti od mobilnih telefona i drugih tehnologija prihvaćen je termin zavisnosti od informaciono-komunikacionih tehnologija. Za utvrđivanje zavisnosti u ovom slučaju nije ni potreban internet.

RASPROSTRANJENOST INTERNET-ZAVISNOSTI

Prva istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama internet-zavisnosti vođena su u Americi i Evropi. Na osnovu pregleda istraživanja internet zavisnosti u Evropi i Americi poslednjih 10 godina uočava se prevalencija od 1,5-8,2% pri čemu treba imati u vidu da dijagnostički kriterijumi variraju od zemlje do zemlje (Weinstein, Lejoyeux, 2010). Istraživanjem prevalencije internet-zavisnosti kod američkih srednjoškolaca dijagnostifikovano je 4% internet zavisnika od ukupnog broja srednjoškolaca, sa izraženim aktivnostima na socijalnim mrežama, pretežno dnevnom upotrebom interneta, visoko izraženim simptomima depresije i socijalne izolacije. Naime, srednjoškolci sa depresivnim simptomima su 24 puta više u riziku od ispoljavanja internet-zavisnosti, pri čemu je mehanizam najčešće takav da depresija izaziva socijalnu izolaciju, socijalna izolacija problematičnu i adiktivnu upotrebu interneta, a ona tako pojačava simptome socijalne izolacije i depresije (Christakis, 2011). Istraživanjem prevalencije i karakteristika internet-zavisnosti kod britanskih studenata identifikovano je 18,3% internet-zavisnika, 50% studenata u riziku od razvoja internet-zavisnosti, statistički značajnije prisustvo muškog pola u populaciji zavisnika, sa interesovanjima za prirodne nauke, učestalošću upotrebe interneta od 10-15 sati nedeljno, sa izraženim akademskim,

socijalnim i ličnim problemima usled upotrebe interneta. Istraživanje je pokazalo vrlo nizak stepen samopouzdanja i visok stepen socijalnih veza na internetu kod studenata kod kojih je dijagnostifikovana internet-zavisnost (Niems i drugi, 2005). Neki od najinteresantnijih studija internet-zavisnosti rađene su u Koreji i Kini. Istraživanjem u kome je učestvovalo preko 13.000 internet-korisnika u Koreji, identifikovano je oko 3,5 % zavisnika, dok je 18,4% bilo u riziku od ispoljavanja zavisničkog ponašanja. Osobe koje su bile identifikovane kao zavisnici pokazivali su veći nivo stresa, usamljenosti, depresije, kompulsivnosti u odnosu na ostalu populaciju korisnika. Takođe, primećena je veća učestalost obrasca igranja onlajn igrice, onlajn kupovine u populaciji korisnika koji su identifikovani kao internet-zavisnici, kao i tendencija ka učestalim sklapanjem površnih poznanstava sa drugim osobama na internetu (Sang-Min Wang i drugi, 2003). Istraživanjem koje je rađeno na populaciji adolescenata u Kini identifikovano je 14,7% internet-zavisnika pri čemu je utvrđena veza sa stidljivošću i niskim osećanjem upravljanja odnosno kontrole nad sopstvenim životom (Chak, Leung, 2004). Od 2315 kineskih adolescenata iz grada Čangše (Changcha) koji koriste internet 2,4% je dijagnostifikovano kao zavisno od interneta. Zavisnici su većinom bili muškog pola, sa prosečnim vremenom provedenim na internetu od 11 sati nedeljno, sa problemima u upravljanju vremenom i organizaciji obaveza, problemima u uspostavljanju koncentracije na neke druge aktivnosti, sa izraženim psihoticizmom, neuroticizmom, hiperaktivnošću i poremećajima u ponašanju (Cao, Su, 2006).

Nisu pronađena istraživanja rasprostranjenosti internet-zavisnosti u Srbiji.

PROFIL INTERNET-ZAVISNIKA

Kao što je već napomenuto, Jangova (1996, 1998) je prva skrenula pažnju istraživača i javnosti na specifičnosti profila internet-zavisnika. Ona je na uzorku učesnika iz grupe internet-zavisnika i kontrolne grupe ustanovila značajne razlike. U najvećem broju slučajeva internet-zavisnici su bili nezaposleni - studenti, domaćice, penzioneri

koji su u većini slučajeva koristili internet između šest meseci i godinu dana, i koji su na internetu provodili osam puta više vremena nego učesnici iz kontrolne grupe. Za razliku od korisnika interneta iz kontrolne grupe koji su na internetu pretežno prikupljali informacije, pretraživali različite baze podataka, internet-zavisnici su najčešće koristili interaktivne aplikacije. Slični nalazi potvrđeni su 1998., sa ravnopravnim učešćem žena u populaciji zavisnika i porastom broja obrazovanih korisnika. Suler (1999, prema Chou i drugi, 2005) ističe da je važno razumeti potrebe internet zavisnika koje tim putem zadovoljavaju, i to su: potreba za seksom, potreba za drugim stanjem svesti, potreba za postignućem i nadmoćnošću, potreba za pripadanjem, potreba za održavanjem odnosa sa drugim ljudima, potreba za samoaktuelizacijom i samotranscendencijom. Kao posebno važne navode se potreba za pripadanjem i potreba za održavanjem odnosa sa drugim ljudima.

Prema rezultatima istraživanja profila internet-zavisnika u Srbiji u kome je učestvovalo 100 ispitanika starijih od 16 godina - 50 u kliničkoj i isto toliko u kontrolnoj grupi, utvrđen je profil internet-zavisnika (Hinić, 2008a). Kliničku grupu su činili internet-korisnici koji su potražili stručnu pomoć zbog simptoma prekomerne upotrebe interneta i ispunili dijagnostičke kriterijume. Uz to, bilo je potrebno da su koristili internet ne manje od godinu dana i da su mu pristupali najmanje pet sati nedeljno. Rezultati su pokazali da populaciju sa simptomima internet-zavisnosti čine podjednako muškarci i žene, većim delom adolescentna i mlađa populacija, uglavnom srednjoškolci i studenti, obrazovaniji korisnici, osobe sa boljim ekonomskim statusom i korisnici iz ekonomski razvijenijih regiona Srbije (Beograd, Vojvodina). Korisnički stil ove grupe karakterišu česti pristupi internetu sa dugim intervalima provedenim na mreži, uglavnom u večernjim ili noćnim terminima, i to od svoje kuće, kao i intenzivne negativne reakcije na bilo koji oblik lišavanja internet-pristupa (trljanje očiju, tremor šake i prstiju, preznojavanje i drugo). Faktorskom analizom utvrđene su tri dimenzije patološke upotrebe: mešoviti tip sa izraženom potrebom za aktuelnim informacijama, zavisnost od socijalne interakcije i

potreba za zabavom i ostvarenjem hobija onlajn (sajber pornografija, igrice, muzika, umetnost, i sl.).

Na osnovu pregleda i analize istraživanja internet-zavisnosti u Evropi i Americi za period od 2000. do 2009. među značajnim prediktorima internet-zavisnosti izdvajaju se upotreba alkohola, socijalna anksioznost, depresija, hiperaktivnost, porodični i lični problemi (Weinstein, Lejoyeux, 2010). Istraživanje koje je bilo koncipirano na testiranju 56 internet-zavisnika pre nego što su postali zavisnici i posle toga je pokazalo da su osobe pre nego što su postale zavisne u velikoj meri ispoljavale opsesivno-kompulsivne poremećaje. Merenje nakon dijagnostifikovanja zavisnosti pokazalo je da su osobe u tom trenutku ispoljavale viši stepen depresije, anksioznosti, hostilnosti, interpersonalne senzitivnosti, psihoticizma nego pre, što implicira zaključak da je do promena došlo kao posledica razvoja zavisnosti. Nije bilo promena na dimenzijama paranoidnosti, fobične anksioznosti i psihosomatizma (Dong i drugi, 2011). Kvalitet interpersonalnih odnosa (roditelj-dete i odnosi sa vršnjacima) ima veliku prediktivnu snagu za ispoljavanje anksioznosti i zavisničkog ponašanja sa tim u vezi (Chia-Yi, Feng-Yang, 2007).

ZAKLJUČAK

I pored velike pažnje laičke i stručne javnosti u vezi sa rasvetljavanjem pojma internet-zavisnosti, mnoga pitanja i dalje ostaju nejasna. Velika je pojmovna i dijagnostička neusaglašenost, što povlači i neusaglašenost u nalazima istraživača od rasprostranjenosti, preko karakteristika, profila zavisnika i drugo. Autori koji su u svojim radovima koristili termin prekomerna ili povećana upotreba interneta nedovoljno su posvetili pažnje objašnjenju zašto su se za njega opredelili, odnosno te termine davali su samo u naslovu, a u daljem radu su koristili pojam internet-zavisnost (na primer Sang-Min Wang et al, 2004). Za dijagnostifikovanje zavisnosti u upotrebi funkcioniše raspon od ispunjavanja samo dva ili tri, do pet ili više kriterijuma. Stoga se i istraživački nalazi kreću od vrlo niske prevalencije internet-zavisnosti na primer od 3,5% zavisnika među korejskim studentima, sa

18,3% korisnika u riziku da postanu zavisnicima (Sang-Min Wang i drugi, 2003), pa do 18,4% britanskih studenata internet- zavisnika, sa 50% studenata koji su u riziku da postanu zavisnicima (Niems i drugi, 2005). Ono što je zajedničko za internet-zavisnike je da se češće bave interaktivnim aplikacijama na internetu, trude se da ostvare dosta socijalnih odnosa na mreži, a da im se pritom samopouzdanje u realnom životu smanjuje, a socijalna izolacija i depresija uvećavaju. Usaglašeni su nalazi istraživanja da se depresivna, anksiozna stanja smatraju prediktorima internet-zavisnosti. Iako se u ovom radu nije bavilo direktnim posledicama internet-zavisnosti i mogućnostima tretmana i prevencije, nesumnjivo je da posledice mogu biti vrlo teške i dugotrajne kako za osobu, tako i za njenu okolinu. Povezanost sa drugim oblicima zavisnosti nije bila česta tema istraživača mada je u jednom od dostupnih istraživanja nađena veza sa zloupotrebom alkohola (Weinstein, Lejoyeux, 2010).

LITERATURA

1. American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition*. Washington: APA.
2. Bai, Y., Chao-Cheng, L. & Chen, J. (2001). Internet Addiction Disorder Among Clients of a Virtual Clinic. *Psychiatric services*, 52 (10), 1397.
3. Bodroža, B., Jovanović, M., Popov, B. (2008). Latentna struktura ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i njegove relacije sa socijalnom anksioznošću. *Primenjena psihologija*, 1 (1-2), 19-35.
4. Cao, F. & Su, L. (2006). Internet addiction among Chinese adolescents: prevalence and psychological features. *Child: care, health and development*, 33 (3), 275-281.
5. Chak, K. & Leung, L. (2004). Shyness and Locus of Control as Predictors of Internet Addiction and Internet Use. *Cyber psychology and behavior*, 7 (5), 559-569.
6. Chia-Yi, L. & Feng-Yang, K. (2007). A Study of Internet Addiction through the Lens of the Interpersonal Theory. *CyberPsychology and Behavior*. 10 (6), 799-804.

7. Christakis, D., Moreno, M., Jelenchick, L., Myaing, M. & Zhou, C. (2011). Problematic internet usage in US college students: a pilot study. *BMC Medicine*, 9 (1), 77.
8. Chou, C., Condron, L. & Belland, J. (2005). A review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review*, 17 (4), 363-388.
9. Davis, R.A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 17 (1), 187-195.
10. Dong, G., Lu, Q., Zhou, H. & Zhao, X. (2011). Precursor or Sequela: Pathological Disorders in People with Internet Addiction Disorder. *PLoS ONE* 6 (2), retrived October 2 2011. from <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0014703>,
11. Greenfield, D. (1999). Psychological Characteristics of Compulsive Internet Use: A Preliminary Analysis. *CyberPsychology and Behavior*, 2 (5), 403-412.
12. Griffiths, M. & Parke, J. (2002). The Social Impact of Internet Gambling. *Social Science Computer Review*, 3 (20), 312-320.
13. Griffiths, M. (2003). Internet Gambling: Issues, Concerns, and Recommendations. *CyberPsychology and Behavior*, 6 (6), 557-568
15. IWS (2011). Internet Word Stats. Retrived September 2 2011. from <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
16. Katz, J. & Rice, R. (2002). *Social Consequences of Internet Use*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
17. Kraut, R. Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T. & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? *American Psychologist*, 53 (9), 1017-1031.
18. Kraut, R. Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. & Crawford, A. (2002). Internet Paradox Revisited. *Journal of social science*, 58 (1), 49-74.
19. Hinić, D. (2008a). Korisnički profili internet zavisnika u Srbiji. *Psihologija*, 41 (4), 435-453.
20. Hinić, D., Mihajlović, G., Špirić, Ž., Đukić-Dejanović, S., Jovanović, M. (2008). Excessive Internet use – addiction disorder or not? *Vojnosanitetski pregled*, 65 (10), 763-767.
21. Holden, C. (2001). 'Behavioral' Addictions: Do They Exist? *Science*, 294 (5544), 980-982.

22. Niemes, K. & Griffiths, M. (2005). Prevalence of Pathological Internet Use among University Students and Correlations with Self-Esteem, the General Health Questionnaire (GHQ), and Disinhibition. *CyberPsychology and Behavior*, 8 (6), 562-570.
23. Nie, N. & Erbring, L. (2002). Internet and Mass Media: A Preliminary report. *IT&SOCIETY*, 1 (2), 134-141.
24. Sang-Min Wang, L., Lee, S. & Chang, G. (2003). Internet Over-Users' Psychological Profiles: A Behavior Sampling Analysis on Internet Addiction. *Cyber psychology and behavior*, 6 (2), 143-150.
25. Weinstein, A. & Lejoyeux, M. (2010). Internet Addiction or Excessive Internet Use. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 35 (5), 277-283.
26. Young, K. (1996). Internet addiction: the emergence of the new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1 (3), 237-244.
27. Young, K. S. (1998). *Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction – and a Winning Strategy for Recovery*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
28. Young, K. & Rogers, R. (1998). Personality Traits Associated with Its Development. Paper presented at the 69th annual meeting of the Eastern Psychological Association in April 1998.
29. Young, K., Pistner, M., O'Mara, J. & Buchanan, J. (2000). Cyber disorders: the mental health concern for the new millennium. *CyberPsychology and Behavior*, 3 (5), 475-479.
30. Young, K. S. (2004). Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48 (4), 402-415.
31. Young, K. (2005). Profiling online sex offenders, cyber predators and pedophiles. *Journal of Behavioral Profiling*. 5 (1), 1-18, retrieved October 15 2011. from <http://www.netaddiction.com/articles/Pedophile.pdf>
32. Young, K. (2007). Treatment outcomes with internet addicts. *CyberPsychology and Behavior*, 5 (10), 671-679.
33. Yellowlees, P. & Marks, S. (2007). Problematic Internet use or Internet addiction? *Computers in Human Behavior*, 23 (3), 447-453.
34. Young, K. (2008). Internet Sex Addiction Risk Factors, Stages of Development and Treatment. *American Behavioral Scientist*, 52 (1), 21-37.

CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF INTERNET ADDICTION

Marina Kovačević-Lepojević

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The concept of internet addiction was initially introduced in the middle of 90s of the 20th century by an American author Kimberly Young. However, the recognition of the behavior which we today know as internet addiction phenomenon, with the emergence of the author's several different perspectives on mechanisms of its occurrence and preservation, began a few decades earlier. The appearance of internet addiction was being explained by means of different concepts, like obsessive-compulsive disorder, problematic, pathological internet use, and the like. Scientific and expert community still have opposing views with regard to the recognition of the concept of internet addiction and its differentiation from the other closely related phenomena, like internet abuse, internet overuse, etc.

The aim of this paper is to review contemporary terminological, conceptual and diagnostic contradictions that accompany the studying of the internet addiction phenomenon on the basis of the review and analysis of the available literature. One of the most popular typologies of the internet addiction created by the author Kimberly Young, which was adapted for this occasion, will be particularly presented bearing in mind later observations and empirical data of other researchers. Specific types of internet addiction have been distinguished - cyber sexual addiction; social networking addiction; online gambling, shopping and gaming; information overload and ICT addiction (computers and mobile phones). Finally, the data on the internet addiction prevalence and characteristics will be presented on the basis of the results of the relevant researches in our midst and worldwide.

Key words: internet addiction, concept, typology, prevalence, characteristics.

Primljeno: 17. 10. 2011.

Prihvaćeno: 7. 11. 2011.